

ТАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІВ ВИКЛАДАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті наведені класифікації стилів викладання в закладах освіти. Представлені результати опитування здобувачів вищої освіти, в яких вони називають характеристики небажаного або позитивного стилю викладання у закладі вищої освіти. Серед характеристик стилів викладання студенти та курсанти називають такі, які впливають на сприйняття викладача як особистості та визначають його здатність до презентації та контролю знань, формування вмінь та навичок, які вони зможуть використати у подальшій професійній діяльності. Визначені тактики стилю викладання в закладі вищої освіти (підтримки, залучення до виконання посадових функцій, делегування повноважень, згуртування, стимулювання) ставлять за мету створити у взаємовідносинах між суб'єктами процесу навчання атмосфери творчості, взаємоповаги, свідомого ставлення до ролі, яку кожний із них виконує та результату до якого вони прагнуть.

Ключові слова: *стиль викладання, здобувачі вищої освіти, негативна та позитивна характеристика стилю викладання, тактика використання стилю викладання, якість освіти.*

Постановка проблеми. У сучасному освітньому процесі зв'язок між якістю вищої освіти здобувачів вищої освіти та стилем викладання навчальних дисциплін є беззаперечним. Результат навчання в закладі вищої освіти, в першу чергу, націлений на формування професійних компетентностей, що є важливими у подальшій професійній діяльності і розвиток яких неможливий без мотивації на здобуття знань, вмінь та навичок, як самих студентів, так і стилю викладання науково-педагогічного працівника. Оскільки індивідуальний стиль викладання науково-педагогічного працівника є досить особливим, то мають місце випадки негативного сприйняття викладача студентами, що позначається через це і на бажанні, прагненні та інтересі студентів до оволодіння тією або іншою навчальною дисципліною, а відтак актуальним постає питання вирішення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці пов'язують стиль викладання з умовами здійснення діяльності та її специфікою, психологічним смислом та індивідуально-психологічними особливостями суб'єктів, способами саморегуляції, активністю, стилями лідерства та спілкування, поведінкою. Стилі викладання Смирнов С. Д. [3] порівнює із стилями управління та виокремлює авторитарний, демократичний, потурання, директивний, колегіальний і дозволяючий, даючи даним стилям характеристики схожі із тими, що їм дають психологи та виділяючи як самий оптимальний демократичний стиль викладання.

Соколов А. В. розглядаючи авторитарний, демократичний та ліберальний стилі також дає їм подібні характеристики та виділяє демократичний стиль як найбільш прийнятний. Водночас негативними наслідками застосування авторитарного стилю називає «трансформації особистості студентів, ... заміщення справжніх життєвих цінностей, обумовлених біологічними і духовними силами на сурогатну віру у всемогутність отриманих ним в університеті знань, гонитвою за так званим «самовдосконаленням» і «розвитком» [4, с. 65]. Роблячи висновок Смирнов Д. С. зазначає, що «авторитарний стиль більш за все підходить для вирішення одної з найголовніших проблем вищих навчальних закладів: виховання високої моральності та духовності студентів. Цей процес буде простішим під контролем та за сприянням політичних діячів та Святої Церкви. Демократичний стиль викладання може знайти своє найцінніше застосування при вивченні спеціальних дисциплін, тоді як ліберальний стиль буде оптимальним для факультативів» [4, с. 70].

Сформульовані Смирновим Д. С. підходи та висновки щодо стилів викладання у закладі вищої освіти є досить дискусійними і не відповідають на питання про роль викладача у забезпеченні якості вищої освіти.

У той же час Маркова А. К. і Ніконова А. Я. стилі педагогічної діяльності характеризують залежно від методів впливу педагога на учнів, ставлення вчителя до професії, його вміння організовувати навчальний процес та контролювати дисципліну й досягнення учнів. Так, до стилів педагогічної діяльності вони відносять: 1) авторитарний стиль – учень виступає об'єктом педагогічного впливу, коли педагог приймає рішення та встановлює жорсткий контроль за виконанням своїх вимог, не пояснює свої дії учням тощо. Результатом є втрата активності учнів, низька самооцінка та агресивність, психологічний

самозахист та ін.; 2) демократичний стиль – учень розглядається як рівноправний партнер, педагог враховує його думку, підтримує самостійність суджень. Методами впливу є спонування до дій, порада, прохання; 3) ліберальний стиль – педагог не приймає рішень, передає ініціативу учням, контроль діяльності учнів здійснює без системи, проявляє нерішучість, коливання тощо [5].

У даному випадку вже простежується певна позиція науковців, яка дозволяє поєднати поведінку педагога з його особистісними якостями, методикою викладання та реагуванням учнів на нього безпосередньо та предмет, який він викладає.

Інший дослідник цього питання, Кан-Калик В. А., за характером включення вчителя у спілкування, диференціює стилі викладання на такі, як: стиль захопленості спільною творчою діяльністю; стиль дружнього відношення але без фамільярного; стиль спілкування – дистанція; стиль спілкування – залякування та загравання [2].

Наведені вище стилі викладання пов'язані більше з емоційним сприйняттям викладача студентами, його прагненням виконувати роль беззаперечного лідера, який знає що робити, або роль старшого товариша чи роль, яка не претендує на визнання його як професіонала, головне – щоб студенти відкрито не заважали працювати та формально виконувати обов'язки.

Іваніченко Л. М. розглядає стилі викладання під кутом методики викладання. Серед стилів викладання виділяє, як-от: *емоційно-імпровізаційний стиль* (ЕІС), коли викладач цікаво та логічно пояснює новий матеріал, використовує різноманітні методи навчання, організовує самостійну роботу, опитує переважно сильних студентів, задає неформальні питання, не дає самостійно відповісти, не закріплює пройдений матеріал, недостатньо контролює та оцінює учнів; *емоційно-методичний стиль* (ЕМС), коли викладач орієнтований на процес і результати навчання, адекватне планування освітнього процесу, контролює рівень знань всіх студентів, закріплює і повторює навчальний матеріал, використовує багатий арсенал методичних прийомів щоб зацікавити студентів; *міркувально-імпровізаційний стиль* (МІС), коли викладач орієнтований на процес і результати навчання, виявляє консерватизм у підборі методів навчання та не високий темп роботи, менше практикує колективні обговорення, скорочує час спонтанних висловлювань та прагне впливати на студентів непрямим шляхом; *міркувально-методичний стиль* (ММС), коли відбувається орієнтація на результати навчання, прояв консерватизму у використанні засобів педагогічної діяльності, висока методичність поєднується з невеликим, стандартним набором методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності студентів, рідким проведенням колективних обговорень. Також наводить п'ять основних стратегій: авторитет, або лекційний стиль; демонстрант, або стиль наставника; помічник, або стиль активності; делегат, або груповий стиль; гібрид, або змішаний стиль [1, с. 24–30]. Іваніченко Л. М. приходять до висновку, що самим ефективним є гібрид або змішаний стиль викладання у вищій школі.

У публікаціях Еріка Гілла [6], Кари Вуман [7] вказується на те, що ті або інші стилі викладання залежать від того, яку роль грає викладач на занятті, від способу його взаємодії з аудиторією та методів і прийомів роботи з нею з використанням проблемних або демонстративних способів подання й закріплення інформації, активізації роботи студентів і контролю за результатами навчальної діяльності.

Усі розглянуті вище стилі та стратегії викладання заслуговують на увагу та врахування в роботі викладача, але вони не є узагальнюючими та не розкривають всі особливості взаємодії між викладачем та студентом, не висвітлюють зв'язок між стилем викладання у закладі вищої освіти та сприйняттям викладача студентами, впливу стилю викладання на мотивацію здобувачів вищої освіти щодо формування готовності до подальшої професійної діяльності.

Мета статті – визначити стилі викладання, які характеризуються здобувачами вищої освіти як небажані або позитивні та окреслити тактики їх використання у роботі науково-педагогічного працівника.

Завдання:

– визначити основні характеристики небажаного або позитивного стилю викладання у закладі вищої освіти шляхом опитування здобувачів вищої освіти;

– окреслити тактики використання стилів викладання у закладі вищої освіти з урахуванням характеристики наданої здобувачами вищої освіти стилям викладання.

Методи дослідження: теоретичні (аналізу, синтезу, порівняння) – для порівняння різних стилів викладання та вироблення рекомендацій; емпіричні методи (спостереження, опитування) – для визначення ставлення здобувачів вищої освіти до різних стилів викладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання у вищій школі завжди відрізнялося тим, що науково-педагогічному працівнику надавалося більше свободи у виборі форма та методів подання навчального матеріалу та його закріплення, організації самостійної та науково-дослідної роботи студентів, здійсненні контролю за рівнем та якістю засвоєних знань та сформованих умінь та навичок. Сьогодні, коли МОН України не затверджені стандарти вищої освіти з переважною більшістю галузей та спеціальностей, науково-педагогічні працівники самостійно наповнюють зміст робочих програм навчальних дисциплін, а отже, визначають, що має бути у результаті вивчення навчальної дисципліни, обирають стиль викладання.

Навчання в закладі вищої освіти обумовлено кількістю кредитів виділених на аудиторне вивчення навчальної дисципліни, часом на самостійну та індивідуальну роботу. Усі ці обов'язкові складові, що супроводжують процес здобуття вищої освіти, взаємопов'язані з роботою науково-педагогічних працівників із студентами, від стилю діяльності яких, способів, форм та методів, засобів подачі та закріплення знань, формування вмінь та навичок, формального та неформального спілкування, залежить виникнення к студентів інтересу до навчання в аудиторії та самостійної роботи, а в кінцевому результаті – якості вищої освіти.

Стиль викладання виступає як засіб, за допомогою якого викладач, з урахуванням потреб студентів, має досягати мети – формувати у здобувачів вищої освіти професійних компетентностей, що необхідні їм у подальшій професійній діяльності. Безпосередньо наявність тих чи інших компетентностей має визначати роботодавець, для якого суттєве значення має те, як швидко молодий працівник почне самостійно виконувати поставлені завдання. Якщо відштовхуватися саме від такої точки зору на кінцевий результат навчання та якість освіти, то стиль викладання повинен максимально сприяти заохоченню активності студентів, індивідуалізації та диференціації навчання, контролю отриманих результатів.

Серед здобувачів вищої освіти, які навчаються в Академії Державної пенітенціарної служби (86 осіб) та Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (32 особи) було проведено опитування. Респондентам пропонувалося назвати важливі для них стилі викладання, що впливають на ставлення до викладача, навчальної дисципліни та впливають на якість оволодіння знаннями, вміннями та навичками, розвиток особистісних якостей. У результаті опитування встановлено, що до небажаних стилів викладання студенти та курсанти відносять такі, коли викладач:

- прагне залишатися центром уваги протягом всього часу відведеного на заняття (монолог під час лекції; мультимедійна презентація з коментарями без забезпечення зворотного зв'язку з аудиторією; відповіді на задані питання замість студента; розгорнуті монологічні коментарі відповіді студента);

- демонструє те, що повинні знати студенти, але сам їм повної інформації на занятті не надає, вимагає дослівного повторення почутого на лекції та прочитаного під час самостійної роботи;

- з одного боку сприяє самонавчанню даючи багато завдань на самостійну роботу, а з іншого – не розвиває у студентів критичного мислення, оскільки якість результатів вимірюється кількістю переписаних аркушів, виконання завдання часто перевіряє формально, викладача більше турбує оформлення самостійної роботи та своєчасне її подання, ніж її зміст;

- подачу навчального матеріалу здійснює не логічно, часто відволікається на приклади, які не мають відношення до теми, не дає систематизований матеріал під запис, використовує мультимедійні презентації та відеофільми лише для заповнення бюджету час;

- знання, які демонструють студенти, оцінює за балами, які виставляє довільно, без аргументації або забуває їх назвати та відразу виставити до журналу обліку роботи викладача та академічної групи;

- виставлені бали для більшості студентів (особливо тих, які навчаються за державним замовленням) свідомо занижує;

- завдання та вправи, що готує для проведення практичних занять, складає без урахування їх практичної значущості у подальшій професійній діяльності, кількість вправ та завдань замалі для повноцінного проведення заняття;

- зміст методичних матеріалів не відповідає змісту робочої програми навчальної дисципліни, не дозволяє сформулювати передбачені освітньо-професійною програмою компетентності;

- значну увагу приділяє репродуктивному стилю відтворення знань;

- на семінарському або практичному занятті опитує невелику кількість студентів, іншим студентам доводиться «відпрацьовувати тему». При тому, «відпрацювати тему» часто буває неможливо через «занятість» викладача»;

- із студентами, які з яких-небудь причин пропустили заняття робота не проводиться, отримати бали через виконання заданих викладачем завдань вони не мають можливості;

- виділяє кращих студентів і лише з ними організовує взаємодію, виставляє завищені бали тим студентам, за яких попросили колеги, інших студентів оцінює не справедливо;

- зверхньо та зневажливо ставиться до студентів, не враховує їхні проблеми та потреби;

- не цікаво проводить заняття, не використовує сучасні комп'ютерні засоби отримання та подачі інформації, організації самостійної роботи (Інтернет, мультимедійна дошка, планшет, мобільний телефон, електронний підручник тощо);

- використовує плакати, макети, таблиці, графіки та інше з інформацією, що вже втратила свою актуальність;

- не залучає студентів до участі в науково-дослідній роботі, роботі в поза навчальний час (спортивна, пошукова, волонтерська, консультативна, просвітницька, профілактична тощо);

- не сприяє згуртуванню академічної групи як куратор;

- не звертає уваги на умови навчання студентів (температурний режим, освітлення, наявність достатньої кількості місць для студентів тощо);

– не володіє методикою, не вміє розраховувати ліміт часу на вивчення конкретного питання, затримує студентів в аудиторії на перерві та ін.

Серед позитивних стилів викладання респонденти назвали такі, коли викладач:

– організовує групове навчання, стежить за студентами, проводить консультації та сприяє взаємодії між групами студентів;

– використовує методи, що сприяють досягненню чітко визначених цілей навчання;

– структурно та системно викладає навчальний матеріал, мотивує до учіння навчальної дисципліни;

– доступно викладає та постійно контролює й привчає студентів до самоконтролю засвоєння знань, умінь і навичок;

– використовує в комбінації різні форми, методи та технології викладання;

– враховує наявний рівень знань та досвіду студентів, їх можливості та обсяг часу для виконання поставлених завдань;

– розвиває практичні вміння та навички на основі ситуаційно-рольових ігор, виконання вправ, роботи пов'язаної з аналізом та підготовкою документів;

– надає можливість студентам розвиватися через постановку складних завдань, але таких, що можна виконати;

– комунікабельний, вміє навчати студентів комплексно вирішувати проблеми, здатний відповідно та професійно реагувати на спонтанну поведінку студента;

– має критичне та аналітичне мислення, вміє орієнтувати студентів на роботу в команді, виділяти головне у матеріалі, який вивчається;

– пов'язує теорію з практикою та зміст матеріалу, який викладає, із досвідом студентів;

– дотримується етичних норм, законів, є прикладом для студентів;

– здатний аналізувати освітній процес, причини неуспішності студентів та планувати й організовувати своє заняття економічно з огляду на час;

– здатний задовольнити освітні потреби всіх студентів, уникати негативної критики та надавати структуровану допомогу;

– розуміється на комп'ютерних програмах, застосуванні ноутбуків та планшетів, проведенні відеоконференцій та презентації, виконанні завдань винесених на самостійну роботу з використанням сучасних інформаційних технологій;

– моделює освітній процес, тренує студентів для вирішення тестів, проводить інструктажі;

– надає завдання, що вимагають від студентів прояву самостійності, творчості, ініціативи;

– компетентно та відповідально ставиться до керівництва науково-дослідною роботою студентів, надає їм структуровану допомогу.

Аналіз стилів викладання вказує на те, що для здобувачів вищої освіти важливі як особистісні якості викладача (вимогливість, справедливість, послідовність, вміння логічно та змістовно подавати інформацію, контролювати та оцінювати досягнення студентів та ін.), так і інструменти навчання (здатність використовувати різноманітні методи, форми, технології, педагогічні підходи, засоби та ін.).

Опитування засвідчило, що здобувачі вищої освіти вказують на важливість використання різних стратегій, технологій та методів подачі, закріплення навчального матеріалу та контролю знань, умінь та навичок, необхідність врахування їхніх інтересів та сильних сторін, формування мотивації до вивчення навчальної дисципліни через показ її значення у подальшій професійній діяльності.

Проведене опитування та власний досвід викладання в закладі вищої освіти дозволили окреслити стилі викладання, які здобувачі вищої освіти вважають ефективними. До таких стилів можна віднести:

– *тактика підтримки* (звернення до досвіду студентів з демонстрацією їх успіхів. Студентам пропонується поділитися інформацією про випадки, коли вони змогли ефективно використати набуті знання, вміння та навички. Викладач націлює студента на формулювання власних висновків та перспектив подальшого розвитку, орієнтує на виконання місії в організації, в якій він буде в подальшому працювати);

– *тактика залучення до виконання посадових функцій* (врахування динаміки в навчанні студента щодо оволодіння знаннями, вміннями та навичками, надання завдань, залучення до участі в ситуаційно-рольових іграх тощо, що дозволяють розвивати інтереси та здібності студента, компетентності, які є важливими для роботодавця);

– *тактика делегування повноважень* (створення ситуацій за яких студент може виступати в ролі суб'єкта навчання, висловлювати власні міркування, тлумачити поняття, давати характеристики, емоційно переживати сказане, почуте та побачене, приймати рішення, розподіляти завдання та контролювати хід їх виконання);

– *тактика згуртування* (формування важливих навичок спілкування та взаємодії у студентів має відбуватися незважаючи на перешкоди, з якими вони стикаються. При тому, викладачем мають заохочуватися групові дії, індивідуальна ініціатива студентів, прагнення отримати бажані результати);

– тактика стимулювання (своєчасна та справедлива оцінка досягнень студента; коригування знань, умінь та навичок; стимулювання розвитку професійно важливих якостей; заохочення як мотивація до самостійної роботи та саморозвитку, заняття науково-дослідною роботою).

Висновки. Проведене опитування здобувачів вищої освіти дозволило визначити характеристики небажаного або позитивного стилю викладання у закладі вищої освіти. Серед характеристик стилів викладання студенти та курсанти називають такі, які впливають не лише на сприйняття викладача як особистості. Для них важливим є те, як діє викладач, як створює умови для того, щоб вони здобули необхідний обсяг знань, умінь та навичок, особистісних якостей не лише для отримання високої підсумкової оцінки, а й те, як вони зможуть їх використати у подальшому житті.

Окреслені у статті тактики стилю викладання в закладі вищої освіти (підтримки, залучення до виконання посадових функцій, делегування повноважень, згуртування, стимулювання) ставлять за мету створити у взаємовідносинах між суб'єктами процесу навчання атмосфери творчості, взаємоповаги, свідомого ставлення до ролі, яку кожний із них виконує та результату до якого вони прагнуть.

Перспективами подальшого дослідження стилів викладання у закладі вищої освіти є встановлення емпіричним шляхом зв'язків між стилем викладання та якістю оволодіння знаннями, вміннями та навичками здобувачами вищої освіти з конкретної навчальної дисципліни.

Використані джерела

1. Іваніченко Л. М. Стилі викладання та особливості їх застосування у ВНЗ. URL : <http://storage.library.org.ua/online/periodic/PM-2015/023-033.pdf> (дата звернення: 10.04.2018).
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : учебн. Москва, 1987. 190 с.
3. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : учеб. пособ. Москва, 2001. 304 с.
4. Соколов А. В. Вплив стилю викладання на ефективність процесу навчання студентів вищої школи. *Педагогическое мастерство преподавателя высшей школы*. 2015. №3. С. 61–71.
5. Стилі педагогічної діяльності. URL : https://pidruchniki.com/16070314/psihologiya/stili_pedagogichnoyi_diyalnosti (дата звернення: 10.04.2018).
6. By Eric Gill. 5 Effective Teaching Styles. URL : <https://education.cu-portland.edu/blog/classroom-resources/5-types-of-classroom-teaching-styles/> January 5, 2013 (дата звернення: 09.04.2018).
7. By Kara Wyman. 6 Effective Strategies to Motivate Reluctant Readers. URL : <https://education.cu-portland.edu/blog/classroom-resources/how-to-motivate-reluctant-readers/> August 8, 2017. (дата звернення: 08.04.2018).

Togochynskiy O., Tretiak O., Chebonenko S.

TACTICS OF USAGE OF TEACHING STYLES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The characteristics of teaching styles in educational institutions (authoritarian, democratic, liberal, emotional and improvisational style, emotional and methodical style, reasoning and improvisational style, reasoning and methodical style, etc.), scholars' views on the expediency of their application, are described in the article. It is stated that the characteristics of teaching styles provided by the scholars are based on students' emotional attitude of the teacher or teaching methodology. The results of students' survey, in which they describe the characteristics of an unwanted or positive teaching style in a higher educational institution, are presented. Among the characteristics of teaching styles, students and cadets name those that influence the perception of a teacher as an individual and determine his ability to present and to control knowledge, to form skills and habits they will be able to use in their further professional activity. It is accepted that the characteristics of teaching styles provided by the students in a higher educational institution, are to some extent consistent with existing classifications, but at the same time, they give an opportunity to outline the tactics of teaching style, using depending on the set educational goals. The determined tactics of teaching style in higher educational institution (support, involvement in official functions performing, authority delegating, unification, stimulation) aim to create the atmosphere of creativity, mutual respect, conscious attitude towards the role that each of them performs and the result, which they want to achieve in the relationships of the subjects of studying process.

The prospects for further researching of teaching styles in higher educational institution are the empirical establishment of links between a teaching style and the quality of students' mastering the knowledge, skills and habits from a particular discipline.

Key words: teaching style, students, negative and positive characteristics of teaching style, tactics of teaching style usage, quality of education.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2018 р.